

Lääne-Viru maakonna ajalooliste piimandushoonete esialgse inventeerimise kokkuvõte

Nagu eelmistegi maakondade piimandushoonete puhul, on inventeeritavate objektide loetelu koostamisel võetud aluseks Eesti Piimandusmuuseumist saadud kaks ajalooliste piimandusasutuste nimekirja. Omalt poolt õnnestus täiendada seda loetelu Riigiarhiivi andmete põhjal eelkõige mõningate väikeste, lühiajaliselt tegutsenud koorejaamade arvel. Põhiline taustmaterjal välitöödel kogutu täienduseks laekuski Riigiarhiivist. Sellele lisandusid mõned Muinsuskaitseameti arhiivist saadud T. Hagelbergi inventeerimisankeedid ja –fotod ning vanu ülesvõtteid Piimandusmuuseumi kogudest. Kõik meie käsutusse jõudnud arhiivimaterjalid on integreeritud elektroonilisse andmebaasi – olulisem teave lühidalt kokkuvõetuna inventeerimisankeedi „Ajaloo”-lahtris ja pildiline materjal skaneerituna eri objektide kaustades. Inventeerimisankeedid sisaldavad ka viiteid arhiiviallikatele.

Eriti väiksemate, kohaliku tähtsusega piimandusasutuste asukohta ja ajaloolise tausta väljaselgitamisel on arhiiviallikatest alati märksa otsustavam rolli mänginud kohalike elanike küsitamine. Lääne-Virumaal tuli muu hulgas ette olukordi (nt Muugal), kus eakamad külaelanikud teadsid täpselt näidata kätte kunagise koorejaama või selle asukohta ning rääkida üht-teist huvipakkuvat ka kohaliku piimanduse ajaloost. Paraku pole harvad juhused, kus ka kõige põlisemad asukad ei mäleta midagi koorejaamast, mis arhiivandmetel on kunagi nende kodukülas tegutsenud. Reeglina on sellistel puhkudel tegemist lühiajaliselt töötanud asutustega, mis võidi sulgeda juba aastaid enne II maailmasõda. Teinekord on aga asi lihtsalt selles, et külas ei leidu enam inimesi, kes oleksid elanud kohapeal üle 30 aasta. Nõnda jäigi teatava osa väiksemate koorejaamade (kunagine) asukoht ja/või saatus kindlaks tegemata.

Kirjeldatud probleemid on tuttavad juba varasemast, varem läbi uuritud maakondades leituga sarnane on ka ajalooliste piimandushoonete säilivus. Seetõttu pole üllatav, et välitöödel mingil kujul fikseeritud ja andmebaasi kantud objektide suhtarv võrreldes esialgse loetelu pikkusega vastab üsna täpselt Järvamaa, Harjumaa ja Raplamaa tulemustele. 110-st nimekirja kantud piimandusasutusest leidsime jäädvustamisväärsel kujul säilinuna 70.

Võrreldes eelmiste maakondadega, näib Lääne-Viru ajaloolise piimamajanduse ehituspärand vähemalt esmamulje põhjal arhitektuuriliselt pisut ebaühtlasem, kandes teatavat juhuslikkuse pitsert. Veidi väiksem on spetsiaalselt piimatöötlemiseks rajatud, äratuntavate välisjoontega piimandushoonete, eriti aga standardlahenduste järgi püstitatud ehitiste osakaal. Samas ei puudu siingi maakonnas funktsionaalselt huvitavad ja arhitektuurselt ilmekad piimatöötlemishooned, nagu näiteks vesijõul töötanud veski-meierei Varangul (seni inventeeritute seas ainus omataoline) või Laekvere ajaloolise keskuse ansambliisse kuuluv monumentaalne maakivimeierei.

Säilinud piimandushoonete seisukorra ja tänapäevase kasutuse vallas avanev pilt on ootuspäraselt sarnane eelmistes maakondades nähtuga. Enamik kasutusel olevaid piimakodasid teenib eramajadena, mille hooldustase võib varieeruda võrdlemisi avarais piires. Leidub aga ka kunagistest piimandushoonetest panipaiku (nt Kiltsis), remonditöökodasid (nt Haljalas) jms. Puudust pole tühjaks jäänud hoonetest, mis heaperemeheliku hoole või ainuliste vahendite nappusel võivad pakkuda üpriski masendavat vaatepilti. Nagu eelmistes maakondades, esineb Lääne-Viruski suuri piimatööstusettevõtteid (nt Rakveres), mille tootmiskompleksi moodne välisviimistlus varjab ajaloolise meierei müüriõike.

Lääne-Viru piimandushoonetest lühidalt

Assamalla koorejaam (Porkuni piimaühingu alluvuses) ehitati 1920. aastate lõpus puithoonena. 1960. aastate lõpus koorejaamahoone lammutati ja püstitati vundamendile saun, mis nüüd on ümber ehitatud raamatukoguks.

Kandle koorejaam tegutses Kandle mõisahoone ühte otsa selleks sisseseatud ruumis (kohaliku elaniku andmed). Praegu on mõisahoone eravalduses ja restaureerimisel.

Karitsa koorejaama (allus Kadila meiereile) hoone on põhjalikult ümber ehitatud ja teenib elamuna. Endisest pole midagi säilinud. Paikneb Karitsa ja Levala vahel, Karitsa poolt tulles paremat kätt enne teeristi.

Kavastu koorejaamast on säilinud kungas madalate paekivivaremetega. Asetseb Kavastu mõisa kompleksis, tiigi kaldal.

Kiku koorejaama vundamendile ehitatud täielikult uus elamu.

Koovälja koorejaam on põhjalikult elamuks ümber ehitatud. Suleti 1970tel, seejärel tegutses hoones kalaturustus, nüüd eramu.

Nadalama koorejaam Avanduse vallas on hävinud, ent selle asukoht on kohalikele veel teada Nadalama küla läbiva Kurtna-Rastla suunal kulgeva tee ääres.

Näsul võeti piima vastu ja lahutati käsitsi koort Kustina talus, eraldi selleks ehitatud hoonet ei olnud. Vastav tegevus lõppes juba mõni aeg enne II maailmasõda. Taluhoone, kus see toimus, on nüüdseks hävinud.

Palasi koorejaam/piimapunkt tegutses külaelanike võrdlemisi ebakindlatel andmetel ühes Rakvere-Tudulinna mnt ääres paiknevas (Rakvere poolt tulles paremat kätt) väikeses talumajas, mis väliselt millegagi piimandushoonet ei meenuta (vt foto).

Rakvere meierei on ulatuslikult piimatööstuseks ümber ehitatud.

Valgma juures on lõpuni ebakindel, kas antud pildistatud hoones tegutses enne piimapunkti ka koorejaam või on viimane hävinud.

Villakvere küla (siin paiknes üks Salla meierei koorejaamadest) on maha jäetud, hoonetest on alles vaid mõned maakivimüüride varemed.

MUINSUSKAITSE ALL OLEVAD PIIMANDUSHOONED LÄÄNE-VIRUMAAL:

Kiltsi koorejaam – reg. nr. 16084
Laekvere meierei – reg. nr. 15703
Malla mõisa meierei – reg. nr. 16020
Pada mõisa meierei – reg. nr. 16039
Porkuni mõisa meierei – reg. nr. 15863
Sagadi mõisa piimaköök – reg. nr. 15939
Salla mõisa meierei – reg. nr. 15721
Udriku mõisa meierei – reg. nr. 15686
Vao mõisa meierei – reg. nr. 16100
Veltsi mõisa meierei – reg. nr. 15773
Vihula mõisa piimaköök – reg. nr. 15965
Vohnja mõisa meierei – reg. nr. 15696

Ettepanek võtta muinsuskaitse alla või reguleerida tegevust järgmiste piimandushoonete juures Lääne-Viru maakonnas:

Emumäe meierei – koorejaamana tegutsenud hooneosa piimandusliku ilme säilitamine
Iila koorejaam – vana väikehoone seisukorda tuleks kaitsmiseks põhjalikumalt uurida
Kaarli koorejaam – elamuks ümber ehitatud hoone kivikehand
Kadila meierei – ilmekas kivihoone külakeskuses
Karkuse (Näo) koorejaam – hoone algse kivikehandi piimandusliku ilme säilitamine
Kärmu (Liiguste) – tuleks kaaluda Tallinn-Narva maanteele hästi ära paistva iseloomuliku piimandushoone säilitamist juhul, kui sinna leidub lähiajal funktsioon (varsti muutub hoone tühjuna seistes avariiliseks)
Kohala – tuleks tagada hoone edasise ümberehitamise ja/või kohandamise juures avade originaalne paiknemine, et väärikast piimandushoonest ei kujuneks eelkõige garaaži või töökoda meenutav objekt
Kullenga – tagada hoone põhikehandi säilimine ja avade loetavus ka nende kinni ehitamisepuhul
Kunda mõisa meierei – kaitse alla omapärase uhke tuudorstiilis majandushoonena
Liigvalla – tagada omapärase ja suhteliselt hästi säilinud piimandushoone autentse ilme säilimine
Mõdriku koorejaam - elamuks ümber ehitatud hoone kivikehand
Muuga meierei - tagada vana hoone autentse ilme säilimine
Nurkse koorejaam – tagada tüüpilise ja hästi vaadeldava piimandushoone välisilme säilimine
Põdruse koorejaam – tagada häsi külasse integreerunud hoone piimandusliku ilme säilimine
Raeküla koorejaam – suhteliselt hästi säilinud piimandusarhitektuuri tüüpnäitena kaitse alla, renoveerimisel tagada piimandusliku ilme säilimine, n. topeltsissepääsu taasavamine jms.
Rahkla koorejaam – tagada piimandusliku välisilme säilimine
Rakke koorejaam – omapärase näitena piimandusarhitektuurist kaitse alla koos esise platsiga
Salla-Käru – asula keskuses paikneva hoone välisilme säilitamine
Selja koorejaam – renoveerimisel tagada algse ilme taaselustamine
Simuna (Avanduse-Hirla) meierei – mastaapse fungiliku meiereina kaitse alla
Triigi-Avispea – tagada suhteliselt hästi säilinud tüüpmeierei esialgse ilme säilitamine

Vahakulmu (Nõmmküla) koorejaam – tagada tüüpse koorejaama algse välisilme säilimine, vajadusel kaitse alla koos esise munakivisillutisega platsiga

Vajangu meierei – ilmeka massiivse 1920. aastate maaarhitektuuri näitena kaitse alla

Varudi koorejaam - tagada piimandusliku välisilme säilimine käimasoleva renoveerimise käigus

Viru-Jaagupi meierei – tagada maantee-äärse vana pikliku ja madala tööstushoone välisilme ja avajaotuse säilimine

Viru-Nigula meierei – tööstushoonele uhke risaliidiga fassaad vajadusel kaitse alla ja endisaegsesse viimistlusse